

הרב יהודה עמיטל

בין
התחברות
למחויבות

חמש שיחות על תורה, נוער וחינוך

ישיבת הר עציון
אלון שבות, גוש עציון
התשס"ג

תוכן העינים

- 4 שיחה ראשונה: התחברות, מחויבות ונאמנות
- 14 שיחה שנייה: על הדור שאינו יודע לשאול
- 24 שיחה שלישית: על הפן האישי בעבודת ה'
- 30 שיחה רביעית: "ואני קרבת א-להים לי טוב"
- 36 שיחה חמישית: ממחויבות לאחריות

בין התחברות, מחויבות ונאמנות

(השיחה הועברה במסיבת חנוכה התש"ס.)

אני מבקש לדבר על מה שקורה אצל חלק מן הנוער הציוני-דתי, במוסדות תיכוניים ובמכילות קדם-צבאיות, ואני מניח שגם אצל חלק מבני ישיבות ההסדר. אני מדבר הפעם על תופעות של חילון, שלצערנו קיימות גם כן במוסדות תיכוניים, אלא על נוער שומר מצוות שפיתח לעצמו אידיאולוגיה חדשה. לפנינו תופעה מרתקת וגם מפחידה. מילת המפתח היא "התחברות". הדבר היחיד והבלעדי המסוגל לקשר את אותם בני נוער לתורה ולמצוות הוא מה שנקרא בשפתם "התחברות". סמכות ומחויבות - שני יסודות שבלעדיהם קשה לתאר אפשרות של חיים על פי התורה - הפכו להיות בלתי רלוונטיים אצלם. לא זו בלבד שמושגים אלה אינם מדברים אליהם, אלא יותר מזה - עצם השימוש במונחים אלה על ידי בני שיחם גורם לנתק מידי, שכן ההתחברות שעליה הם מדברים היא התחברות אישית, אינדיבידואלית וחוויתית. היקפה של תופעה זו לא ידוע לי, אבל יש לי הרושם שהיא הולכת ומתפשטת.

לפני שאמשיך לתאר תופעה זו ולדון אותה ברותחין, אומר מספר מילים על כמה מגמות חיוביות העומדות מאחוריה.

1. אין ספק שיש כאן ביטוי לחיפוש אחרי עבודת ה' משמעותית ורלוונטית לכאן ועכשיו. בתורה כתוב "ובקשתם משם את ה' א-להיך ומצאת כי תדרשנו בכל לבבך ובכל נפשך" (דברים ד', כט) - הדרך מן השלב הראשון של "ובקשתם" עד השלב של "ומצאת" היא דרך ארוכה וקשה, אך בשום פנים אין לזלזל בעצם הביקוש.

2. ניתן לראות בתופעה זו תגובה נגד העדריות והחד-גונית, ההסתופפות תחת מטרייה של כמה סיסמאות וההסתפקות בהן, תופעות שבשנים האחרונות הפכו להיות מנת חלקו של הנוער הציוני-דתי ברובו.

3. לטעמי, יש כאן תגובת מחאה כנגד היובש וחוסר הרוחניות שמאפיינים היום את בתי הכנסת של הציונות הדתית ברובם הגדול. זה התחיל, לדעתי, עם ייסוד בתי כנסת לנוער ובתי כנסת לצעירים. דבר זה נחשב בשעתו, לפני כמה עשרות שנים, למצוות עשה שהזמן גרמא. הנוער והצעירים לא הרגישו עצמם בבית בבתי הכנסת הקיימים, ובמידה מסוימת של צדק. אך במקום לחפש דרכים להשתלב בבתי הכנסת הקיימים, דבר שאמנם לא היה פשוט מסיבות שאין כאן המקום לדבר עליהן, הם ייסדו בתי כנסת על טהרת בני נוער ואחר כך על טהרת הצעירים. צעירים אלה לא למדו להעריך מבחינה חינוכית את השפעת תפילתו של אותו "זקן ורגיל ויש לו בנים וביתו ריקם" (תענית פ"ב מ"ב), דמות של שליח ציבור רצוי בתעניות לפי המשנה במסכת תענית. אנחה שוברת לב, הד קול בכי חרישי בתפילה שלעתים ניתן היה להיתקל בהם בבתי כנסת ותיקים - דברים אלו לא דיברו אל לבם של בני הנוער. ייסוד בתי הכנסת החדשים נעשה מתוך כוונה לקרב את הצעירים לבית הכנסת, ואמנם נעשו כמה פעולות נכונות בשטח, אבל "נשמה" לא הצליחו להחדיר לתוך בתי כנסת אלו. הצליחו לקרב בני נוער לבית כנסת, אבל לא לתפילה. בינתיים הצעירים הזדקנו, אבל בתי הכנסת ברובם נשארו כמות שהיו, ללא לחלוחיות וללא רוחניות.

4. יש כאן גם ביקורת נסתרת כלפי אופיה של אותה התחרדות - חרד"ליות - שמדברים עליה לאחרונה, ושנתפסו לה לא מעטים מבוגרי הישיבות. הביקורת מתייחסת לאופיה הביצועיסטי של אותה התחרדות. מבחינת הקפדה ודקדוק בתחומי הלכה מסוימים

הביצוע נראה מושלם, אבל המטען הרוחני הפנימי של אהבת ה' ויראתו, שבדרך כלל חייב להתלוות להקפדה על הידורים ודקדוקים, לא נראה בעין למסתכל מן הצד. הפער בין חובות הלבבות לחובות האברים, כביטוי של בעל "חובת הלבבות", בלט ביותר, ומכאן המסקנה המתבקשת, לדידם של בני הנוער, שלא זו הדרך ויש לחפש דרכים חדשות.

דברים אלה שמניתי, אני מניח, שימשו זרז לתופעות החדשות שעליהן אנו מדברים. לאמתו של דבר, את שורשיהן של תופעות אלו ניתן למצוא באופיים הפנימי של החיים הדתיים בעידן המודרני העכשווי, ואני מתכוון בעיקר לאופי דתיותם של יהודים הפתוחים למודרנה ואינם מסתגרים בגטאות.

עם ישראל קיבל את התורה מסיני, על פי חז"ל, מתוך שני מניעים. האחד - "נעשה ונשמע"; השני - כפיית הר כגיגית עליהם. לכאורה, אין דבר נעלה יותר מקבלת תורה מתוך רצון ונכונות פנימית; המדרש מספר שבשעה שאמרו ישראל נעשה ונשמע, התפעלו מלאכי מעלה ושאלו מי גילה רז זה לישראל. אך עם כל זה, קבלת תורה המבוססת אך ורק על קבלתה מרצון, ללא יסוד של כפייה, יש בה פגם. וכך כותב המהר"ל בספר "תפארת ישראל":

"אבל מה שכפה עליהם ההר, שלא יאמרו ישראל 'אנחנו קיבלנו התורה מעצמנו, ואם לא היינו רוצים לא היינו מקבלים התורה'. ודבר זה לא היה מעלת התורה... אין ראוי שתהיה קבלת התורה בבחירת ישראל, רק שהיה הקב"ה מחייב ומכריח אותם לקבל התורה, שאי אפשר זולת זה שלא יחזור העולם לתוהו ובוהו"

(פ"ב).

בתקופה האחרונה הרושם המתקבל אצלי הוא שיהודים אלה, שעליהם אני מדבר, שומרים תורה ומצוות לא מתוך מחויבות אלא

מתוך בחירה חופשית, מתוך הכרה בעליונותם של חיים על פי התורה על-פני חיים המנוערים משמירת מצוות. תחושת המחויבות נחלשה בתקופה האחרונה, אם לא נעלמה כליל. לפנינו תופעה של קבלת עול מתוך רצון לקבל את העול ולא מתוך הכרה שהעול כפוי עלינו. איני יודע ראשיתה של תופעה זו; אני, בכל אופן, בהופעות ציבוריות בארץ ובחו"ל, מדבר על התופעה הזאת למעלה מעשר שנים.

כאן יש להדגיש עובדה משמעותית. לא מדובר על יחס של בחירה מרצון כלפי כל מצווה ומצווה וכלפי כל הלכה והלכה, אלא מדובר על בחירה מרצון ביחס לעצם החיים הדתיים בכללותם, הנעשית מתוך הכרה ברורה שקבלת אורח חיים דתי יש בה יסוד של מחויבות להלכה. יש כאן קבלת מחויבות להלכה כחלק מן החיים שאדם בחר בהם, מתוך רצון ולא מתוך מחויבות.

אין ספק שגישה כזאת לתורה ומצוות נובעת מן האווירה התרבותית השוררת כיום בעולם. העמדת האינדיבידואליזם הליברלי כיסוד מרכזי בתרבות ימינו והעמדת זכויות הפרט בראש סולם הערכים הביאו לידי הלך רוח של חופש ממחויבות. עצם המחויבות לערך או לאובייקט כלשהו מנוגד לרעיון החופש. מכיוון שכך, כל מחויבות - בין אם מדובר במחויבות לעם, למדינה, לחברה או למשפחה - אין לה מקום בעידן של חופש הפרט. במחויבות יש אלמנט של כפייה, אך רק עשייה מתוך בחירה חופשית רצויה.

אין פלא, אפוא, שהאדם הדתי המודרני מושפע מאווירה זו גם ביחס לגישתו הדתית, וכך הופכת הבחירה מתוך רצון להיות היסוד הדומיננטי בעולמו הדתי. ושוב יש להדגיש - גם בגישה זו המחויבות להלכה קיימת, ולא זו בלבד שהיא קיימת אלא היא מודגשת ביתר שאת, מתוך הכרה שזהו עוגן ההצלה הבלעדי מהיטמעות מוחלטת בתוך האווירה התרבותית שמסביב.

והנה הגענו למה שקורה היום אצל הנוער שעליו אני מדבר. הנוער עשה צעד נוסף, צעד מרחיק לכת ומסוכן: הוא הוציא מהלקסיקון שלו גם את המחויבות להלכה. כל מחויבות פסולה. המושג סמכות מעורר אצלו חשד שמחויבות נגזרת בעקבותיו, ומכאן ההתנגדות גם לעצם המושג סמכות. ואחרי שגם סמכות הוצאה מן הלקסיקון שלו, מה נשאר? נשארה ההתחברות. גופי תורה ומצוות שהוא יכול להזדהות אתם ותואמים את אישיותו, שה"אני" שלו יכול להתחבר אליהם חווייתית, הופכים להיות חלק מה"אני" שלו, וזה הבסיס הבלעדי לאורח החיים של שמירת המצוות שלו. ההתחברות חייבת להיות אישית ואינדיבידואלית, וממילא חייבת להיות חווייתית. חוויה זה עניין אישי; כל אחד חווה בדרך שלו. התחברות על יסוד תבונה והיגיון חסרה את היסוד האישי האינדיבידואלי, באשר היגיון זה דבר אוניברסלי ולא אישי, ולכן אינה מספקת אותו.

טבעה של דרישה להתחברות, ללא אלמנט של מחויבות, הוא שלא סגי בהתחברות חד-פעמית בעת רצון, אלא יש צורך בהתחברות חדשה מדי פעם מאחר שמחויבות אינה קיימת. כמו כן ברור שגם התחברות של פעם בעת רצון אינה יוצרת מחויבות לזמנים אחרים שאין בהם עת רצון.

והמרחק מכאן להתחברות סלקטיבית אינו גדול. התחברות סלקטיבית פירושה שאין מסתפקים בהתחברות לחיי תורה בכלל, אלא יש צורך בהתחברות נקודתית לכל מצווה ומצווה, ואז קורה שלמצווה מסוימת מצליחים להתחבר ולמצוות אחרות לא מצליחים.

הנוער הזה מצפה שהקב"ה יפנה אל האדם ויציע לו מצוות שדרכן הוא יוכל להגיע לחוויה דתית ולהתרוממות נפשית; סגנון זה מדבר אל לבו של אותו נוער. אבל לקבל את הקב"ה כמלך

מצווה ופוקד וכופה - דבר זה הוא למעלה מהשגתו ואינו מדבר אל לבו. הגמרא (ר"ה כח ע"א) אומרת שמצוות לאו ליהנות ניתנו, ומוסיף שם רש"י: "להיות קיומם להם הנאה, אלא לעול על צוואריהם ניתנו". אמרה זאת, לפי טעמם של בני הנוער, מתייחסת לדור אחר.

לסיכום, לפנינו תופעה קשה, גם אם היא מביאה בני נוער להתלהבות בתפילה תוך שירה וריקודים.

אם ארצה ללכת בעקבות ר' לוי יצחק מברדיצ'ב וללמד עליהם זכות, אומר שהביקוש להתחברות נובע מתחושת הניכור שמאפיינת היום את העולם. מרבים לדבר על כך שבעקבות אמצעי התקשורת העולם הפך בימינו להיות כפר גלובלי. לדעתי יש כאן טעות בהגדרה - העולם הפך להיות לא לכפר גלובלי אלא לכרך גלובלי, כרך גדול עם כל תחלואי האורבניזציה, שמגבירים את תחושת הניכור באוכלוסייתו. האוטומטיות שהתפשטה לכל תחומי החיים הביאה לידי כך שהקשרים בין בני האדם לבין המציאות הסובבת אותם הפכו להיות נטולי ממד אנושי. הכול הופך להיות וירטואלי, הווירטואלי הוא המקור, והממשות היא כאילו חיקוי של הווירטואלי. כל הדברים האלה מגבירים את תחושת הניכור, במיוחד אצל צעירים שטרם התאזרחו אזרחות מלאה בעולם ועדיין מחפשים את דרכם בחיים. מה פלא אפוא שמחפשים תרופה לכך בהתחברות.

יש להניח שלמעשה יש רמות שונות של דרישה ל"התחברות", והמודל שהצגתי הוא מודל קיצוני. בכוונה בחרתי במודל קיצוני זה, כי לדעתי בכל הדגשת יתר של "התחברות" קיימת סכנה שתוביל למודל שתיארתי.

יודע אני שכדי להתמודד עם תופעה זו אין זה מספיק להצביע על הסכנות. יש צורך להתמודד חזיתית עם עצם האידיאולוגיה של ה"התחברות". בהקשר זה אני רוצה לעמוד על נקודה אחת.

למילים יש דינמיקה. המילה "מחויבות" היא מילה חדשה המעוררת אסוציאציה של כפייה, של דבר שאינו חלק מעצמנו אלא כפוי עלינו. במקורותינו המילה הבאה במקום מחויבות היא נאמנות - "נאמן אתה להחיות מתים": כביכול מחויבותו של הקב"ה היא להחיות מתים. יותר מזה - "וארא אל אברהם וכו' אני ה'" (שמות ו', ג-ו), ומפרש רש"י שם: "נאמן ליתן שכר". שם הו"ה מצביע על נאמנות. לפעמים גם המונח אמונה הוא ביטוי לנאמנות - "ומקיים אמונתו לישני עפר". אמונה, בלשון חז"ל, היא אמן בו יתברך, משום שהוא מקור הנאמנות. "יען לא האמנתם בי" (במדבר כ', יב) פירושו 'לא היה לכם אמן בי'.

במשלי נאמר: "רב אדם יקרא איש חסדו ואיש אמונים מי ימצא" (כ', ו), וכותב על זה המהר"ל: " איש אמונים מי ימצא" - הן שתהיה האמונה בו יתברך, הן שתהיה האמונה שהוא נאמן בכל עסקיו והנהגתו". אמונה, איפוא, מבטאת שני דברים: אמן בו יתברך ונאמנות בכל הנהגתו, ובמילים אחרות - מחויבות. לעומת הזרות שיש במילה מחויבות, המילה נאמנות מבטאת משהו שקרוב לאדם. זו מילה שלא מעוררת שום אסוציאציה לא-נעימה, מילה המבטאת דבר שאדם מתגאה בו.

הגמרא בתענית מספרת:

"אמר ר' אמי: אין גשמים יורדין אלא בשביל בעלי אמנה, שנאמר 'אמת מארץ תצמח וצדק משמים נשקף' (תהלים פ"ה). ואמר ר' אמי: בוא וראה כמה גדולים בעלי אמנה, מנין? מחולדה ובור. ומה המאמין בחולדה ובור - כך, המאמין בהקב"ה - על אחת כמה וכמה" (ח ע"א).

מה המובן של אמונה בחולדה ובור? הכוונה לנאמנות כלפי חולדה ובור, מחויבות כלפי חולדה ובור. והרי סיפור המעשה כפי שמופיע בערוך (ערך 'חלד'):

"מעשה בנערה שהייתה הולכת לבית אביה והייתה מקושטת בכסף וזהב ותעתה בדרך והלכה בלא יישוב. כיוון שהגיע חצי יום, צמאה ולא היה לה לוייה. ראתה באר וחבל של דלי תלוי עליה. אחזה בחבל ונשתלשלה וירדה לבור. לאחר ששתתה ביקשה לעלות ולא יכלה, הייתה בוכה וצועקת. עבר עליה אדם ושמע קולה, עמד על הבאר והציץ בה ולא היה יכול להבחין לה... אמר לה מה טיבך? סיפרה לו כל המעשה. אמר לה: אם אני מעלך תינשאי לי? אמרה לו הין. העלה, כיוון שהעלה ביקש להזקק לה מיד. אמרה לו: מאיזה עם אתה? אמר לה: מישראל אני וממקום פלוני אני וכוהן אני. אמרה לו: אף אני ממקום פלוני ממשפחת פלוני בני אדם ידועים ונקובי שם. אמרה לו: עם קדוש כמותך שבחר בך הקב"ה וקידשך מכל ישראל אתה מבקש לעשות כבהמה בלא כתובה ובלא קידושין? בוא אחריי אצל אבי ואמי ואני מתארסת לך. נתנו ברית זה לזו וזו לזה. אמר לה: מי יהיה עד ביני ובינך? והייתה חולדה אחת עוברת כנגדן. אמרה לו: השמים וחולדה זו ובאר זה יהיו עדים שאין אנו מכזבים זה בזה. הלכו כל אחד לדרכו, ואותה הנערה עמדה באמונתה וכל מי שהיה תבעה הייתה ממאנת עליו. כיוון שהחזיקו בה התחילה לנהוג עצמה כשוטה ונכפה ומקרעת בגדיה ובגדי כל מי שהיה נוגע בה עד שנמנעו בני אדם ממנה והיא הייתה משמרת בריתה לאותו האיש. והוא כיוון שעבר מכנגד פניה תקפו יצרו ושכח והלך לעירו ונפנה למלאכתו ונשא אישה אחרת ונתעברה וילדה בן זכר. כשהגיע לג' חדשים חנקתו חולדה. ועוד נתעברה וילדה זכר ונפל לבור. אמרה לו

אשתו: אם כדרך כל אדם היו מתים בניך הייתי אומרת צידוק הדין, עכשו שמתו מיתה משונה אין זה בלא דבר אלא ספר לי מה מעשיך. גילה לה כל המעשה. נתגרשה ממנו, אמרה לו: לך אצל חלקך שנתן לך הקב"ה. הלך ושאל בעירה. אמרו לו: נכפת היא. כל מי שתובע כך וכך עושה לו. הלך אצל אביה סיפר לו כל המעשה. אמר לו אני מקבל כל מום שבה. העמיד עליו עדים. בא אצלה התחילה לעשות כמנהגה. סיפר לה מעשה חולדה ובור, אמרה לו אף אני בבריתי עמדתי. מיד נתיישרה דעתן ופרו ורבו בבנים ובנכסים ועליה אמר הכתוב: 'עיני בנאמני ארץ'

מה נאמר בסיפור זה? האישה במהותה מבטאת את הטבע האנושי היסודי ללא תחכום ומלאכותיות. הסיפור מראה שמחויבות - בלשון חז"ל נאמנות - היא ממהותו של הטבע האנושי, וסטייה ממנו היא סטייה מן הטבע האנושי, ולכן הטבע מתנקם בו. מחויבות היא אינה דבר חיצוני אלא היא נובעת מן הטבעיות האנושית; טול מן האדם את טבע הנאמנות - או במילים אחרות, טול ממנו את המחויבות - נטלת ממנו את צלם א-לוהים שבו. יותר מזה - במקום שיתקיים "ומוראכם וחתכם יהיה על כל חית הארץ" (בראשית ט', ב), החולדה והבור מתגברים עליו.

עולם המתקומם נגד מחויבות מתקומם בעצם נגד טבעו האנושי, ואני מאמין שהטבע יתגבר בסופו של דבר, וכל התופעה הזאת - שהיא תופעה אנטי-טבעית, אנטי-אנושית - תיעלם בעתיד הלא-רחוק.

הגמרא במכות אומרת:

"תרי"ג מצוות נאמרו לו למשה... בא דוד והעמידן על אחת עשרה... בא ישעיהו והעמידן על שש... בא מיכה והעמידן על

שלוש... בא חבקוק והעמידן על אחת, שנאמר 'וצדיק באמונתו
יחיה' (חבקוק ב', ד)"
(כד ע"א).

אין הכוונה לאמונה במובן שאנו משתמשים בו היום, אלא
במובן שבו השתמשנו קודם - אמון בו יתברך. וכך אנו קוראים
בחבקוק: "כי עוד חזון למועד ויפח לקץ ולא יכזב, אם יתמהמה
חכה לו כי בא יבא לא יאחר. הנה עפלה לא ישרה נפשו בו, וצדיק
באמונתו יחיה" (ב', ג-ד). משמעות דבריו היא שהאמונה כי אכן
בוא יבוא היא צד אחד של אמונה, והצד השני הוא שהצדיק
בנאמנותו, במחויבותו, יחיה. בא חבקוק והעמידן על אחת - על
אמונה שהיא מטבע שיש בו שני צדדים: אמון בנאמנותו של
הקב"ה כלפי האדם, ונאמנותו של האדם כלפי הקב"ה, מה שקרוי
בשפה שלנו מחויבות. כך הופכת המחויבות להיות יסוד התורה
כולה, "וצדיק באמונתו יחיה".

על הדור שאינו יודע לשאול

(השיחה הועברה בביהמ"ד בע"ש "ויקרא" תש"ס.)

"ויקרא אל משה וידבר ה' אליו מאהל מועד לאמר" (ויקרא א', א).

רש"י פותח את פירושו לספר ויקרא בדברי רבותינו בתורת

כהנים:

"לכל דברות ולכל אמירות ולכל צוויים קדמה קריאה, לשון חבה... יכול אף להפסקות היתה קריאה? ת"ל 'וידבר', לדבור היתה קריאה ולא להפסקות. ומה היו הפסקות משמשות? ליתן ריוח למשה להתבונן בין פרשה לפרשה ובין ענין לענין - קל וחומר להדיוט הלומד מן ההדיוט".

דומה ש'קל וחומר' זה תקף ביתר תוקף ביחס לקריאה של חיבה, שמן הראוי להקדימה לכל דיבור ואמירה של תורה, גם בעולמנו - עולם של הדיוטות. אם הקב"ה מצא לנכון להקדים למשה רבינו ע"ה, לפני כל מסירת תכנים, קריאה של חיבה - קל וחומר בן בנו של ק"ו כשאנו ההדיוטות נפגשים עם אותם תכנים וציוויים, ודאי שאנו זקוקים לאותן חוויות ורגשות של התעלות, שקריאה של חיבה מעניקה למי שזוכה לה.

דומה שחז"ל, ובעקבותיהם רש"י, התכוונו למסור לדורות את חשיבותן של אותן רגשות שקריאה של חיבה מעוררת, ומכאן אותה אריכות בתו"כ שבאה להוכיח מדיוקים בפסוקים שונים שאכן קדמה קריאה לדברים, לאמירות ולציוויים. וכן שקריאה של חיבה הייתה בכל מקום - בסנה, בסיני ובאהל מועד. "יכול אף להפסקות היתה קריאה? ת"ל 'וידבר' - לדבור היתה קריאה ולא

להפסקות". חשיבותן של קריאות חיבה אלו, עם הרגשות והחויות המתעוררות בעקבותיהן היא בכך, שהן מביאות לקליטת הדיבורים והציוויים. אבל כשאין בעקבותיהם אמירות וציוויים הופכים אותם גשות וחויות מטרה כשלעצמה, וקיימת סכנה שימשו תחליף לתכנים של דברים וציוויים.

חז"ל קוראים לתורה חיי עולם ולתפילה חיי שעה:
"רבא חזייה לרב המנונא דקא מאריך בצלותיה, אמר: מניחין חיי עולם ועוסקים בחיי שעה?!" (שבת י ע"א).

בעקבות מאמר חז"ל זה כתב הרב זצ"ל, בהתייחסות למעמדו הרוחני של הציבור בשעתו בדורו:

"כשהעבודה מיוסדת על יסוד הרגש והתפילה, דואגים תמיד מנפילה, כי תפילה חיי שעה היא, והרגש משתנה לרגעים. אבל כשהיא מיוסדת בעיקרה על השגת השכל והתורה, אז האדם בטוח יותר מנפילה, כי תורה היא חיי עולם, ודומה לאור המאיר תמיד. ואף על פי שעם כל זה אשרי אדם מפחד תמיד כתיב, מכל מקום הרבה ערבון ובטחון נמצא על ידי התורה. על כן צריכה הכרעת התורה להיות מרובה בארחות העבודה, כדי לתן בלב אומץ ובטחה. ומכל מקום ידע, שאין אדם בזמן הזה יכול למצא מעמד, אם לא יכין גם כן את הרגשותיו על ידי תפילה. ועם זה יתקן את סביבתו המציאותית, ויהיה תמיד בין תקוה ופחד, עד יערה עליו רוח ממרום, ואומץ ד' ישגהו, עד שלא ישפיע עליו פחדו כי אם טוב ועדינות, ולא שום חולשה ורפיון" (שמונה קבצים, קובץ ו', לז).

הרב מדבר על דאגת נפילה כאשר עבודת ה' מבוססת על יסוד הרגש המתעצם עם התפילה. "הרגש משתנה לרגעים", ולעומתו

ההיגיון אינו תלוי לא בזמן ולא במקום, ועל כן ההכרעה השכלית תקפה בכל זמן. היא אינה משתנה ואינה תלויה במצבי רוח מתחלפים. לא כן הרגש. גם הרגש הנעלה ביותר הוא טוב וחשוב בעת שחשים בו, אך אין כל ביטחון שהוא יתעורר גם בזמנים אחרים ובנסיבות אחרות. יש שרגש הופך להתרגשות המלווה בתחושה של רוחניות, של התעלות; התרגשות זאת, שאדם חש בה במלוא עוצמתה, הולכת ונשחקת עם חלוף הזמן ויש צורך בגירויים רגשיים חדשים מדי פעם, גירויים המביאים אמנם לידי התרגשות אך אינם מצויים תמיד בהישג יד ולב. העצה הנכונה, לפי הרב, היא שעבודת ה' תהיה מיוסדת בעיקרה על השגה שכלית דרך התורה, עם דגש מתאים על הרגש והתפילה. שילוב זה מהווה ערובה וביטחון שהאדם לא ייפול ממדרגתו הרוחנית, ועם כל זה "אשרי אדם מפחד תמיד". על כן מן הראוי להדגיש ביתר שאת את חשיבותה של ההכרעה השכלית עפ"י התורה בחייו הרוחניים של האדם, שהרי התורה היא חיי עולם בעוד התפילה היא חיי שעה.

בהתייחס לדורו וזמנו מוסיף הרב ואומר:

"ומכל מקום ידע שאין אדם בזמן הזה יכול למצוא מעמד אם לא יכין גם כן את הרגשותיו על ידי תפילה" (שם).

הרב מדבר על ה"זמן הזה". ה"זמן הזה" של הרב הוא עבורנו היסטוריה. מעבר ללקח שניתן להסיק מדבריו, שיש להתחשב תמיד ב"זמן הזה" כדי שהדברים לא יהיו מנותקים מה"כאן ועכשיו", עצם קביעתו החד-משמעית שללא טיפוח היסוד הרגשי לא יוכל אדם למצוא מעמד, תקפה היום שבעתיים. דברים אלו נאמרים בעיקר לאור כל השינויים שנעשו בעולם בכלל ובעולמנו היהודי בפרט, במהלך שבעים או שמונים השנים מאז שהדברים הנ"ל נכתבו. הדרישה להדגשת היסוד הרגשי בתפילה, עד כדי התרגשות

והתלהבות, באה לידי בטוי בימינו בנהירה למנייני "קרליבך" שהולכים ותופסים תאוצה. אני מבקש להתייחס לתופעה חדשה זו, ולומר עליה כמה דברים.

כדאי להזכיר בראשונה את דבריו של ריה"ל:

"כי כשם שה'תחנונים' צריכים מחשבה וכונה, כך גם השמחה בדבר הא-לוה ובמצותו צריכה מחשבה וכונה, למען תשמח במצוה עצמה מתוך אהבתך למצוה עליה ותכיר מה מאד היטיב לך בה, וכאלו באת לביתו כקרוא אל שלחנו ומנעמיו, ותן שבח על כך בפך ובלבך. ואם תעלה עליזותך במצוות אל מדרגת הזמר והרקוד, יהיו לך גם אלה עבודת הא-לוהים, ואף על ידם תדבק בענין הא-לוה"

(מאמר ב' אות נ').

וברוח זו נאמרו גם דבריו של הרמב"ם בסוף הלכות לולב:

"השמחה שישמח אדם בעשיית המצוה ובאהבת האל שצוה בהן - עבודה גדולה היא, וכל המונע עצמו משמחה זו ראוי להפרע ממנו, שנאמר: תחת אשר לא עבדת את ה' א-להיך בשמחה ובטוב לבב. וכל המגיס דעתו וחולק כבוד לעצמו ומתכבד בעיניו במקומות אלו - חוטא ושוטה. ועל זה הזהיר שלמה ואמר: אל תתהדר לפני מלך. וכל המשפיל עצמו ומקל גופו במקומות אלו - הוא הגדול המכובד העובד מאהבה. וכן דוד מלך ישראל אמר: 'ונקליתי עוד מזאת והייתי שפל בעיני' ואין הגדולה והכבוד אלא לשמוח לפני ה', שנאמר: והמלך דוד מפזז ומכרכר לפני ה' וגו' "

(הל' לולב פ"ה הט"ו).

לעומת גישה קלסית זו בא ר' נחמן מברסלב, אשר ביקש להעלות את רמת עבודת ה' של יהודים פשוטים והטיף כל ימיו

להתאמץ בשמחה, שירה וריקוד, לא כבטוי לדבקות, ברוח הגישה הקלסית, אלא כאמצעי שעל ידו יגיע האדם לדבקות (אני מציין את הביטוי "דבקות", באשר הוא ביטוי נפוץ בחוגי חסידים ואחרים). שתי הגישות הללו מזכירות לנו את דברי חז"ל במדרש תהלים (מזמור כ"ד):

"וכל מקום שנאמר 'מזמור לדוד', היה מנגן, ואחר כך היתה שורה עליו רוח הקדש, 'לדוד מזמור' היתה שורה עליו רוח הקדש ואחר כך היה מנגן".

אנחנו, כמובן, רחוקים ביותר מניגונו של דוד המלך ומרוח הקודש ששרתה עליו; עם כל זה, בתנאים מסוימים יכולים דברים אלו שבמדרש לשמש מקור השראה גם לנאחזים בגישה האחרונה הנ"ל. אם וכאשר השירה והריקוד יביאו את האדם לפתיחת לבו בתפילה, להעמקת התחושה של עמידה לפניו יתברך השומע תפילת כל פה, ליכולת לשפוך שיח ממעמקי הלב, וכתוצאה מכך יוסיף שמחה בלבו ככתוב: "יערב עליו שיחי אנכי אשמח בד' " (תהלים ק"ד, לד); אם רגשות אלה יבואו בעקבות השירה והריקוד - בצדק יוכלו דברי רבותינו ז"ל על 'מזמור לדוד' לשמש מקור השראה להולכים בעקבותיו של ר' נחמן בעניין זה. יחד עם זאת, אין לזלזל אפילו בשאיפה הכנה כשלעצמה גם אם לא השיגה את התוצאות הרצויות. כשם שאין הקב"ה מקפח שכר שיחה נאה, כך מאמינים אנו שאין הקב"ה מקפח שכר שאיפה נאה. לולא שאיפה זו, קשה להשלים עם נוסח מניינים חדשים אלה שיש בהם מן החידוש, לעומת סדרי התפילה המסורתיים ואפילו הנוסח החסידי. יחד עם זה יש להיזהר מאותן תחושות של דבקות וריגושים שמקור השראתן מהדתות המזרחיות, המתפארות בעוצמת חוויותיהן הדתיות. נושאי דגל חוויות אלו אדישים לכל הבעיות

הסוציאליות של האנושות, ואין להם עניין בתיקון עולם בשאיפה לצדק ומשפט. החוויות הדתיות הן כל עולמם ומהוות מטרה לעצמן, ואינן מובילות לשום מקום מעבר להן.

"הדבקות הדמיונית הזרה, שיש בעצמיותה, לא במקריה, ניגוד לתורה ולמצוות, להשכלה ולדרך ארץ, לשלום הבריות ולישוב העולם - הרי היא יונקת מטומאת עבודה זרה", גם אם "נדמה לאדם שהוא מתקרב אל הקודש, שהוא מתלהב, שהוא טועם טעם של דבקות א-להית"

(שמונה קבצים, קובץ ז', קיז).

עלינו איפוא להגביר דעת ולהבחין היטב בין חוויות שמקורן השראתן בקודש לבין אלה היונקות ממקורות זרים. כדאי להזכיר את רגישותו המיוחדת של הראי"ה ז"ל בתחום זה. לפעמים נדמה לנו שהפריז על מידותיו. וכך אנו קוראים שם באותו קובץ:

"אותה ההפרדה שיש בתכונת הנפש ובמצב הפנימי המורגש, בין הדבקות האלוקית ובין התורה והחכמה, באה מתוך נפילה, מתוך שמץ עבודה זרה שמחשיך עיני הבריות וגורם חושך לעולם"

אם נשאל את עצמנו מדוע גישתו של ר' נחמן ותופעת המניינים החדשים הללו קיבלו עדנה דווקא בזמן האחרון, כמה תשובות אפשריות, ובוודאי שאין לנתק תופעה זאת מהתופעה העולמית של נטישת הרציונאליות ובריחה למיסטיקה - סוגיה דתית, תרבותית וחברתית הדורשת דיון כשלעצמה, ואין כאן המקום להרחיב בה.

מעניין לעניין באותו עניין, אני מבקש להצביע על נקודה אחת משמעותית שלדעתי מאפיינת במידה רבה את הדור ובעיקר את

הדור הצעיר. הרשיתי לעצמי להשתמש במונח 'דור', אע"פ שיש להיזהר מהכללה, מכיוון שמדובר בתופעה רחבה למדי. לפנינו תופעה של דור שאינו יודע לשאול. לא סתם אינו יודע לשאול, אלא אינו יודע לשאול לכתחילה, פרי אידיאולוגיה חינוכית. 'אינו יודע לשאול' הפך להיות אידיאל חינוכי ברמות חינוכיות שונות. הממסד שהיה אחראי לחינוך הדור הצעיר בקהילת הציונות הדתית ראה, במודע ושלא במודע, בטיפוח האידיאל של 'אינו יודע לשאול' ערובה בטוחה להמשך דרכה התורנית והציונית בקרב הנוער. נוער, שמעצם טבעו היה יודע לשאול, למד להסתפק בשאלות בתחומים מצומצמים למדי, תחומים שהשאלות בהם אינן משמעותיות ובעיקר טכניות ופורמליות אך ודאי לא קיומיות. מעבר לתחומים אלו, הפנים הנוער את המסר החינוכי שהשאלות, גם אם לא ממש אסורות, ודאי שאינן רצויות, וכך נוצר מצב שחלק נכבד מבני הנוער חדל לשאול, לא משום שחושש לשאול אלא פשוט משום שהוא בגדר של "אינו יודע לשאול".

במשא ומתן הלכתי בבית מדרש מקובל שתהליך השאלות והתשובות אינו מסתיים עם התשובה הראשונה. אחרי התשובה באות פירוט ושוב תשובות עד שהדברים מתלבנים, אם על ידי מציאת התשובה הנכונה ואם ע"י קביעת "צריך עיון". לא כן, למשל, בתחומים הנוגעים לדרכי ההשגחה הא-לוקית בתקופתנו אחרי השואה, בתקומת מדינת ישראל, מאבקה ומלחמותיה המתמשכים. איני מדבר על השואה, שהדחקתה מן התודעה שלנו היא פרשה בפני עצמה שלא כאן המקום לדון עליה. בתחומים שהוזכרו, גם אם נעשה נסיון לפתוח פתח כל שהוא לשאלות מציקות, כל תשובה סתמית-סיסמתית סוגרת מיד את הפתח, ולא נשאר מקום אפילו ל"צריך עיון".

כך גם בתחום אחר. אנחנו מאמינים שלתורתנו הקדושה יש מסרים רלוונטיים בכל דור. ואם תאמר: הייתכן? הרי התורה היא נצחית ולא משתנית, בעוד שהדורות עוברים שינויים ללא הרף! על כך באה תשובתו של בעל חדושי הרי"ם: " 'בינו שנות דור ודור וכו' (דברים ל"ב, ז) - בכל דור ובכל תקופה באה הבנה חדשה בתורה מן השמים שהיא מתאימה לדור, וצדיקי כל דור מבינים בתורה כפי מה שדרוש ללמד את בני הדורות". דור דור ודורשיו, כל דור וצדיקיו, מוריו ורבותיו. כדי שאלה יתאמצו ויתעמקו עד שיגלו את ההבנה החדשה הדרושה לדור, יש צורך שיתמודדו עם שאלות הדור ובעיותיו, שאלות הנשאלות מתוך כנות; רק שאלות מצמיחות תשובה. דור שאינו יודע לשאול, גם צדיקיו אינם יודעים להשיב (אני אומר דברים אלו מתוך זווית ראייה אישית ויש להניח שרבים יערערו עליהם, אבל לדעתי עצם הדיון בשאלה זאת נחוצ ו חשוב).

אין להכחיש שגישה חינוכית זו הראתה סימני הצלחה ובכך אולי אפשר היה להצדיק אותה, אך בזמן האחרון אפשר להבחין בסדקים ההולכים ונפערים בגישה זו.

הפעם אני מבקש לדבר לא על הסדקים אלא על הנוער ההולך בתלם. רבים מן הצעירים מגלים לאחרונה עניין מיוחד בכתבי הגר"ד סלובייצ'יק זצ"ל - "הם מחפשים לגיטימציה לשאלות", כפי שאמר לי ראש ישיבה אחד. זה בודאי נכון, אבל הם מחפשים עוד דבר - מה יש ליהדות לומר למודרנה בימינו. הציבור הציוני-דתי פתוח היום, לטוב ולרע, לכל מה שקורה בעולם מבחינה תרבותית, סוציאלית, מדעית ותקשורתית. במצב כזה, ספק גדול אם אידיאל חינוכי של 'אינו יודע לשאול' יוכל להחזיק מעמד זמן רב.

ודאי שמאז ימי הנביאים ישנן שאלות רבות שאין לנו תשובות עליהן, ויש שהשאלות הן פשוטות אבל התשובות הן מורכבות

יותר וקשה לאוזן שהתרגלה לסיסמאות לעכל אותן. אולם יש לדעת שעצם האפשרות לשאול והאומץ לשאול - גם כאשר השאלה נשארת ללא תשובה - יש בה משום חצי מענה, בבחינת 'שאלת חכם חצי תשובה'. השאלות, גם הקשות ביותר, עושות את עבודת ה' למשמעותית יותר וקיומית יותר, את היחס לתורה ומצוות איכפתי יותר, ועל ידי כך מקבלת עבודת ה' ממד של עומק. לעומת זאת החנקת האפשרות לשאול גורמת לרדידות במכלול ההוויה של עבודת ה'. הסכנה של 'מצוות אנשים מלומדה' אורבת לאדם בכל הזמנים, אבל בדור שאינו יודע לשאול, שבו חסר העומק בעבודת ה', הסכנה מוחשית יותר.

כשהפנימיות בעבודת ה' נחלשת והדגש כולו עובר לרובד המעשי החיצוני; כשמשקלם של חובות האברים, כהגדרת בעל "חובת הלבבות", מתגבר ללא יחס לחובות הלבבות, במציאות שכזו יש לחשוש שמא המצוות יהפכו ליבשות ללא לחלוחית של רוחניות, של תחושת התעלות, של התלהבות.

על הפסוק ביחזקאל "העצמות היבשות שמעו דבר ה'" איתא בגמרא:

"ר' ירמיה בר אבא אמר: אלו בני אדם שאין בהן לחלוחית של מצוה, שנאמר העצמות היבשות שמעו דבר ד' (יחזקאל ל"ז, ד)" (סנהדרין צב ע"ב).

בעקבות תחושת היובש בא הצמאון למשהו רוחני, למשהו מרגש ומלהיב, ומכאן הנהירה למניינים שהשירה והריקוד בהם הופכים להיות יסוד מרכזי בתפילה, תוך ציפייה שסגנון זה יעניק תחושה מסוימת של התעלות. ר' נחמן ביקש להפוך את התורות שלו לתפילות, ואכן תלמידו, ר' נתן, מילא את בקשתו בעשרות

תורות שהפך אותן לתפילות. דומה שהגיע הזמן לחשוב איך להפוך את התפילות - לתורות.

“לכל תכלה ראיתי קץ, רחבה מצותך מאד”

(השיחה הועברה במסיבת חנוכה התשס"א.)

בחנוכה שעבר דיברתי על מחויבות והתחברות. מבקש אני להמשיך ולהוסיף על דבריי מאז.

הנטייה לאינדיבידואליות הגיעה גם לנוער של בתי המדרש שלנו, ונעשתה לאחד מסימני ההיכר של הנוער הדתי. ספרי חסידות מיסודה של פשיסחא, הדנים בתופעות שונות מאלו המאפיינות את תקופתנו, ובאנשים השונים מן הנוער של ימינו, הפכו להיות מוצר מבוקש. לאחרונה נעניתי לבקשות של תלמידי הישיבה, והסכמתי להעביר שני חוגים בכתבי ר' צדוק הכהן מלובלין. אבקש לדבר על אחד מביטויי ההתחברות שדיברתי עליה לפני שנה.

קיימת כיום תופעה של נוער המבקש לבטא בעבודת ה' שלו את אישיותו המיוחדת. יתר על כן: זהו נוער המחפש את זהותו הדתית האישית. בעוד שלפני מספר שנים הסתפק הנוער בהכרת זהותו הדתית הקולקטיבית - כחלק מגופים כמו 'בני עקיבא', מסלול ה'הסדר', ישיבה מסוימת וכדו' - היום מחפש הוא את זהותו האישית המיוחדת, ואינו מסתפק בזהות הקולקטיבית. השאלה הגדולה היא, האם הוא מחפש את זהותו האישית בתוך הקולקטיב, או ללא קשר אליו. לשאלה מהותית זו ישנן השלכות כבדות. אני מניח, ואני רוצה לקוות, שהנוער דהיום מחפש את זהותו האישית בתוך הקולקטיב, ואינו מבקש לפרוש ממנו. לפני שנה הצעתי לשים את הדגש על נאמנות במקום על מחויבות, שהפכה כיום למושג בעייתי אצל הנוער. הדגש על נאמנות חשוב ביותר. אחת הסיבות לדחיית המחויבות היא, שמחויבות פירושה: מחויבות למה שמחוץ לי בשעה שאני מחפש את זהותי העצמית, האישית. לעומת

זאת, נאמנות פירושה: מחויבות לעצמי - אני נאמן היום למה שבחרתי אתמול. מושג הנאמנות מבטיח יציבות אישית. אדם שבחר ישיבה, למשל, מוכרח להישאר נאמן לבחירתו, גם אם משמעות הנאמנות היא מחויבות לנורמות ולמסגרת הישיבה. חיפוש הזהות האישית ללא קשר לאיזה שהוא קולקטיב, משמעותו חיפוש הזהות האישית בתוך חלל ריק. חיפוש כזה, עלול להוביל להתפוררות האישיות, מאחר שאין בו מחויבות או נאמנות לדבר. אחד מראשיה של ישיבה מפורסמת לבעלי תשובה אמר לי פעם שהספר המבוקש ביותר בישיבתו הוא קיצור שלחן ערוך. הריקנות שהייתה בחייהם לפני שפנו לחזרה בתשובה הביאה אותם לתחושה של חוסר יציבות. הכל התפרק, אין דבר מחייב. לכן הם נאחזים בספר שמורה להם מה הם מחויבים לעשות; רק כך הם משיגים תחושה של יציבות כלשהי.

מאז הקמתה של הישיבה דיברתי פעמים רבות בווריאציות שונות על דברי הגר"א בפירושו על משלי:

"כי לכל אדם ואדם יש לו דרך בפני עצמו לילך בו, כי אין דעתם דומה זה לזה, ואין פרצופיהם דומים זה לזה ואין טבע שני בני אדם שווה. וכשהיו נביאים, היו הולכים אצל הנביאים לדרוש את ה' , והיה הנביא אומר על פי משפט הנבואה, דרכו אשר ילך בה לפי שורש נשמתו ולפי טבע גופו... ומשבטלה הנבואה - יש רוח הקודש בישראל, ואיש עצתו יודיענו איך להתנהג... אבל מי יאמר 'זכיתי ליבי', שאין ברוחו רמיה כלל ואין טבעו מתאווה ונוטה חוץ מדבר רצונו יתברך, כמו שאמרו בזוהר פרשת וארא, כי זה שאין ברוחו רמיה, זה דבוק ממש במדותיו של הקב"ה, אבל אם ח"ו יתנהג על פי רוחו, כי דרכי איש זך וישר בעיניו ויש בלבבו שורש קטן שפורה ראש ולענה,

אז יש ברוחו רמיה, ויפול משמים לארץ עד אשר לא יוכל לקום
ויסור מדרכי ה' ומצותיו ולא ידע עצמו" (ט"ז, ד).

רגיל אני להזכיר דבר זה בהקשרים שונים, כמו ביחס לדברי
רש"י בתחילת ספר שמות (א', א), שמדגיש את חשיבות השם
לעומת המספר, וכותב שם: "אע"פ שמנאן בחייהם בשמותם חזר
ומנאן במיתתן, להודיע חיבתן שנמשלו לכוכבים שמוציאן ומכניסן
במספר ובשמותם, שנאמר 'המוציא במספר צבאם לכולם בשם
יקרא' ". הכוכבים, אף על פי שהם נראים דומים, כל אחד מהם
עולם בפני עצמו הוא. כך גם ישראל - כל אחד הוא עולם בפני
עצמו. וכן בקשר למה שמובא בספרים, שלכל אחד מישראל יש
אות מיוחדת בתורה.

והנה, לפנינו נוער שמחפש את זהותו האישית המיוחדת גם
בעבודת ה'. לאור כל זאת אני שואל את עצמי: האם לנוער הזה
התפללתי?

תשובתי מהוססת ומסויגת. עקרונית, אני יכול לומר שבהחלט
יש כאן כיוון חיובי שניתן לתעל אותו. איני מדבר על תיעול
מלמעלה, בפירוש לא. אני מדבר על תיעול שהנוער יכול לעשותו
בעצמו, ואני מתפלל שאכן ימצא את דרכו המיוחדת ויעלה מעלה
מעלה. אך בינתיים אני חש לעתים קוצר רוח, קוצר רוח שמביא
לקיצור דרך, לרצון להגיע להישגים מהירים, לסיפוק מידי
ולעכשוויזם - כאן ועכשיו ומיד. לדעתי יש כאן חוסר עירנות
לסכנות, ועל סכנות אלו מבקש אני לדבר.

ראשית כול, מדובר היום בנוער אשר - אם להתבטא בזהירות -
מתקשה לחיות לפי מחויבות, ומעדיף לדבר על 'התחברות'. הכוונה
ב'התחברות' היא להתחברות אישית חווייתית, ומכאן הסכנה
לראות בחוויה - גם אם תהא זאת חוויה דתית - יסוד מרכזי

ביהדות. איני מזלזל ח"ו ביסוד החווייתי שיש בעבודת ה'. מקובלים עלי דברי הרע"ב מברטנורא על המשנה "שכר מצוה מצוה" (אבות פ"ד מ"ב), שכל מה שהאדם מתענג בעשיית המצווה נחשב לו למצווה, ונוטל שכר על המצווה שעשה, ועל העונג וההנאה שנהנה בעשייתה. חוויה דתית היא מהנה ומחממת את הלב, אך כאשר כל הדגש הוא על החוויה הרגשית, ושוכחים ש'מצוות לאו ליהנות ניתנו', וכפירוש רש"י: "להיות קיומם להם הנאה, אלא לעול על צואריהם ניתנו" (ראש השנה כח ע"א) - חסר משהו יסודי. אמנם רש"י מדבר על הנאה גופנית ולא הנאה רוחנית, אך הרגשת העול היא מיסודי התורה. אפשר אמנם להגיע לחוויה דתית מרוממת גם על ידי עצם קבלת עולו יתברך, אבל זאת רק באמצעות דרך ארוכה וקשה. כמו כן, מתוך אותו רצון 'לקיצור-דרך', יש חשש של פנייה למיסטיקה ולעושי נפלאות, תופעה שהפכה להיות נפוצה גם בקרב הציבור הדתי-ציוני.

ישנה סכנה נוספת שהגר"א רומז עליה: השאיפה למקוריות נובעת לעתים מחולשה, מגאווה - הרצון להיות מקורי, ומעצלות - חיפוש דרך קלה. כמו כן, כלול בדברי הגר"א החשש שקנה המידה לדרך המיוחדת, האישית, שאליה אדם צריך לשאוף, יצטמצם להרגשת הסיפוק החווייתי בלבד. בספרי ח"ן מדברים על חמש שכבות בנשמת אדם: נפש, רוח, נשמה, חיה, יחידה. האחרונה, ה'יחידה', באה לציין את השכבה העמוקה ביותר, והיא - האינדיבידואליות, החד-פעמיות. אך בנטייה המופרזת לאינדיבידואליות יש כמה בעיות: ראשית, על הפסוק "ובעבור תהיה יראתו על פניכם" (שמות כ', טז) אומרים חז"ל: "זו הבושה" (ילקוט שמעוני יתרו רמז שא). רגש הבושה הוא יסוד חשוב בעבודת ה', כמו שהוא יסוד חשוב בתרבות האנושית מאז אדם וחווה. וכבר אמר ר' יוחנן בן זכאי לתלמידו: "יהי רצון שיהא מורא

שמים עליכם כמורא בשר ודם" (ברכות כח ע"א). רגש הבושה יכול להתקיים רק במי שאינו בז לכל אדם, ואינו בז לחברה שמסביבו. הנטייה האינדיבידואלית יכולה לגרום לכך שהנער יזלזל בכל הסובב אותו - 'אני בשלי, ולא איכפת לי כלום'. שנית, קיימת גם הסכנה שנטייה זו תביא לחוסר איכפתיות חברתית; כך, למשל, תות המזרח, שהשפעתן חודרת גם לישראל, מוותרות לכתחילה על תיקון חברתי, שכן ערכי צדק ומשפט הם מחוץ לתחום התעניינותן. חוסר אכפתיות חברתית, הוא הניגוד הגמור ליסודותיה של היהדות, שראשיתה באברהם - "כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו ושמרו דרך ה' לעשות צדקה ומשפט" (בראשית י"ח, יט).

האדם הוא 'מדיני בטבע', כלשון הרמב"ם (מו"נ ב', מ), כלומר: יצור חברתי. ולכן, חוויה דתית שאין עמה מחויבות חברתית היא פסולה מיסודה, ומנוגדת אף לטבעו של האדם. מי שמבקש להדגיש את דרכו האישית, עליו לעמול ולחפש מה הדרך המיוחדת המתאימה לאופיו האישי ושהוא יכול הוא לתרום לחברה, ולא רק לעצמו. חסידים מדברים הרבה על **דבקות**. דבקות אמיתית היא כמאמר חז"ל " 'ובו תדבקון' - מה הוא רחום אף אתה רחום" (ילקוט שמעוני פרשת בשלח רמז רמה), כלומר: עליך לדאוג לטובת הזולת והחברה, כפי שהקב"ה דואג.

כאן מבקש אני להצביע על תופעה מיוחדת שאנו עדים לה: ישנן קבוצות בני תורה שהמשותף להן הוא הנטייה האישית. אנשים בקבוצות אלה מחפשים דווקא את הביטויים האישיים בכתבי הרב קוק, וכבר יצאו כמה אוספים בסגנון זה. אותם אנשים מדברים, מתלבשים ומתנהגים באופן זהה, ובפועל הפכו למעין חוג סגור - כולם זהים בלבוש, בהתנהגות, בשירה ובריקודים. גם זוהי סכנה שממנה יש להיזהר.

לסיכום, אני רוצה לומר שהחיפוש אחרי הביטוי האישי ואחר
הזהות האישית הוא דבר חיובי, אבל...

את ה'אבל' הזה אני מבקש לבטא בדברי המדרש:

"חשבתי דרכי ואשיבה רגלי אל עדתיך" (תהלים קי"ט, ט) -
אמר דוד: רבש"ע, בכל יום ויום הייתי מחשב ואומר למקום פלוני
אני הולך, לבית דירה פלונית אני הולך, והיו רגלי מביאות אותי
לבתי כנסיות ולבתי מדרשות".
(פרשת בחוקותי רמז תרע)

נשאלת השאלה: וכי דוד המלך ביקש בכל יום להגיע למקום
אחר ולא לבית הכנסת? וכבר פירש בעל חידושי הרי"ם, שדוד
המלך חיפש, לפי המדרש, את הדרך המיוחדת לו. מדרש זה אינו
בא לשלול את השאיפה למציאת הדרך האישית, אלא לומר כי דרך
זו עוברת דרך בית המדרש.

"לכל תכלה ראיתי קץ - רחבה מצותך מאד" (תהילים קי"ט, צו)
- המרחב הרגשי, הרעיוני והחוויתי בכל מצווה, הוא רחב ביותר עד
אין קץ. יש אפוא מקום לכל אחד למצוא את ביטויו האישי בתחום
הרעיוני, הרגשי או החוויתי, מבלי שיצטרך לנוע כהוא זה ימינה
או שמאלה בתחום המעשה.

ויקחו לי תרומה

(השיחה הועברה בשבת זכור תשס"א.)

" ויקחו לי תרומה' (שמות כ"ה, ב) - הדא ההוא דכתיב 'כי לקח טוב נתתי לכם תורתיו אל תעזובו' (משלי ד', ב) - אל תעזובו את המקח שנתתי לכם... יש לך מקח שמי שמכרו נמכר עמו. אמר הקב"ה לישראל: מכרתי לכם תורת, כביכול נמכרתי עמה, שנאמר 'ויקחו לי תרומה'. משל למלך שהיה לו בת יחידה, בא אחד מן מן המלכים ונטלה. ביקש לילך לו לארצו וליטול לאשתו, אמר לו: בתי שנתתי לך יחידית היא, לפרוש ממנה איני יכול, לומר לך אל תטלה איני יכול לפי שהיא אשתך, אלא זו טובה עשה לי, שכל מקום שאתה הולך קיטון אחד עשה לי שאדור אצלכם, שאיני יכול להניח את בתי. כך אמר הקב"ה לישראל: נתתי לכם את התורה, לפרוש הימנה איני יכול, לומר לכם אל תטלוה איני יכול, אלא בכל מקום שאתם הולכים בית אחד עשו לי שאדור בתוכו, שנאמר: 'ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם' (שמות כ"ה, ח)" (שמות רבה, ל"ג, א).

לימוד תורה מחזק את הקשר בין האדם לקב"ה. דבר זה עולה מדברי המדרש הזה. בשיחות עם צעירים המתקשים להבין את ערך הלימוד ההלכתי העוסק בשנים אוחזין בטלית ולא בענייני רוח, אני רגיל להביא לפניהם את המדרש הזה. בכך אני אומר להם שאין לנו הסבר רציונלי לקשר זה, אבל נאמנים עלינו דברי חז"ל אלו: "אמר הקב"ה לישראל: מכרתי להם תורת, כביכול נמכרתי עמה".

למשמע דברים אלה נתקלתי באחרונה בתגובה שהייתה שונה מן התגובות שרגיל הייתי לשמוע, תגובה התואמת את רוח 'ההתחברות' שרבים מן הצעירים נתפסו לה. אם לתמצת את

התגובה ניתן לנסח אותה בצורת שאלה או תמיהה - "אם באמת הקב"ה כביכול נמכר עם התורה, למה אין אנו מרגישים שום רגש של קדושה, של משהו למעלה מן המציאות האפורה, בלמדנו את הגמרא?".

מכיוון שמדובר בתגובה אופיינית בימינו, אנסה להרחיב את הדיבור בעניין זה.

את התגובה הזאת אפשר לדרוש לשבח ואפשר לדרוש לגנאי. בסופו של דבר אני נוטה לדרוש לשבח, אבל קודם לכן אני רוצה לומר כמה משפטים בדבר האפשרות לדרוש לגנאי. אפשר לשמוע כאן צליל של ספקנות בנכונותם של הדברים כפי שהם עולים מדברי חז"ל. אין לחשוד שיש כאן כפירה בדברי חז"ל; יש כאן אמירה המדגישה את חוסר הרלוונטיות של הדברים לאנשים כמונו. הדברים יכולים להיות נכונים כאשר מדובר על קניין התורה של הגר"א ותלמידיו, אבל לא ללימוד התורה שלנו, של דורנו, של חברינו שרק עתה נכנסים לבית המדרש. לדעתי, זו תפיסה מוטעית. אזכיר רק את דברי הבעל שם טוב.

הגמרא במסכת שבת אומרת:

" ויתיצבו בתחתית ההר' (שמות י"ט, יז) - אמר רב אבדימי בר חמא: מלמד שכפה הקדוש ברוך הוא עליהם את ההר כגיגית, ואמר להם: אם אתם מקבלים התורה - מוטב, ואם לאו - שם תהא קבורתכם" (פח ע"א).

והשאלה מפורסמת: לשם מה היה צורך בכפיית ההר, הרי אמרו בני ישראל "נעשה ונשמע". ואמר על זה הבעש"ט - "ללמד שגם כשאינו חש בתורה ואהבת ה', אינו בן חורין ליבטל ממנו, וידמה כפי שכופין אותו לעשות בעל כורחו". ומוסיף על זה הבעש"ט: "והוא דרך טוב לאיש ישראלי לימי הקטנות".

כלומר, בימים שאדם אינו מרגיש שום התרוממות, שום התלהבות, שום מוטיבציה פנימית, טוב לדעת שהתורה היא אותה תורה, וכביכול הקב"ה נמכר עמה בכל דרך של קניין. כפי שאמרתי, זו תפיסה מוטעית, אבל טעות עדיין אינה נחשבת לגנאי. הגנאי הוא כאשר אדם חושב שקנה המידה היחידי לדברים שבקדושה, הוא ההרגשה הסובייקטיבית האישית שלו, כלומר - מה שאני לא מרגיש לא קיים. זו גישה מאוד מסוכנת.

בלא משים אנו נזכרים כאן בפרשת השבוע, פרשת זכור, בדרך האסוציאציה:

" ויבא עמלק וילחם עם ישראל ברפידים' (שמות י"ז, ח)... והיאך רפו ידיהם, כתיב 'ויקרא שם המקום מסה ומריבה... לאמר היש ה' בקרבנו אם אין' (שם, ז)" (מדרש תנחומא יתרו ג).

חז"ל מקשרים בין שני הדברים. אבל כאן אני חייב לספר לכם משהו.

את דברי הבעש"ט שהזכרתי קודם קראתי בשיחה לפרשת יתרו של הרב נחום לאם משיבת רבינו יצחק אלחנן, שהועברה אלי בעקבות כמה משיחותיי שהעברתי אליו על ידי אחד מוותיקי הבוגרים שלנו שמיווד אתו. השיחה כולה עוסקת בביקורת חריפה נגד אלה האומרים שעבודת השם, כמו תפילה ועשיית מצוות, שאין עמה השראה, התרוממות או התלהבות, היא חסרת משמעות ואינה תורמת לאדם דבר. מתוך סגנון הדברים הבנתי שדעות אלו, שהרב לאם יוצא נגדן, הן דעות המהלכות לרוב באותו ציבור שבפניהם הוא העביר את שיחתו. כאשר החלתי לקרוא שיחה זו, חשבתי שהיא נאמרה השנה בפרשת יתרו. אודה על האמת, נבהלתי. אחר כך, כשהוסבה תשומת לבי לתאריך של השיחה, נרגעתי. שיחה זו נאמרה בניו-יורק בפרשת יתרו תשל"ב, לפני

שלושים שנה בערך. נזכרתי בדבריו של קהלת - "יש דבר שיאמר ראה זה חדש הוא כבר היה לעלמים אשר היה מלפננו" (א', י).

אמרתי בראשית דבריי שאת אותה תגובה אפשר לדרוש גם לשבח, ולכך אני נוטה. לא מדובר כאן בהטלת ספק ח"ו בדברי חז"ל, ומקובל ללא כל ערעור שלימוד התורה בכל הרמות מחזק את הקשר עם הקב"ה: "אמר הקב"ה לישראל: מכרתי לכם תורת - כביכול נמכרתי עמה". ומה שנאמר באותה תגובה - "אנו מבקשים גם להרגיש", הדגש הוא על 'גם' ולא על בלעדיות ההרגשה, וודאי שההרגשה אינה קנה המידה למציאות האמיתית של הקשר עם הקב"ה. לפנינו משאלה תמימה ויפה הראויה להוקרה. משאלה שיש בה גם ביטוי לכאב אמיתי על היעדרה של אותה תחושה נפשית מבוקשת. העובדה שדרישה זו באה דווקא כשמים את הדגש על התחברות במקום מחויבות אינה פוסלת את עצם המשאלה. הדרישה להרגשה מתייחסת אמנם ללימוד גמרא, אבל היא מצביעה על תחושה של חסר ברמת עבודת השם שלנו.

הדרישה להרגשה כל שהיא של קדושה, או לכל הפחות של דתיות, היא אפוא אותנטית. היא מוכיחה שמהו חסר בעולמו הרוחני והאמוני של הדורש. כל דור יש לו תהיות משלו, ניסיונות משלו ובעיות משלו, וטבעי שהוא מצפה לתשובות שתהיינה מותאמות לצרכיו המיוחדים.

בעל חידושי הרי"ם כותב על הפסוק "בינו שנות דור ודור" (דברים ל"ב, ז):

"בכל דור ובכל תקופה באה הבנה חדשה בתורה מן השמים שהיא מתאימה לדור, וצדיקי כל דור מבינים בתורה כפי מה שדרוש ללמד את בני הדור".

כנראה שהפשט החדש המתאים לדורנו טרם נתגלה, ועל כן מתוך הרגשת החסר באה הדרישה להרגיש. הדרישה היא בעצם צנועה ביותר, וגם הציפיות הן בהתאם. בסך הכול מצפים שבעקבות העיסוק בתלמוד תורה תבוא גם התעוררות כלשהי של רגש דתי, רגש שמתקשים להגדירו, מעין רגש דתי שהוא מבוא לרגשי קדושה, כלשונו של הרב קוק בכתביו הקודמים. בידיש קוראים לזה 'פרומקייט'. היו זרמים בחסידות ובתנועת המוסר שהתנגדו לפיתוח רגש זה, אבל נדמה שלגבי צעירים - כולם יסכימו שזה טוב ומועיל ומקרב את האדם ליראת חטא. לדעת הרמח"ל במסילת ישרים, "יראת החטא היא בכל עת ובכל שעה, שהנה בכל רגע הוא ירא פן יכשל" (פרק כ"ד), לעומת יראת השם שהרמח"ל קורא לה "יראת הרוממות", שהיא בשעת עבודה או בשעת תפילה. אבל יש לדעת, שרגש זה עדיין אינו יראת שמים, ואסור שישמש ח"ו כתחליף ליראת שמים. דבר שהינו רגש בלבד, ואין בו יסוד של התבוננות שכלית, אינו יכול להיות יראת שמים. וכן כתב הרמח"ל בהקדמתו למסילת ישרים: "הכתוב אומר: "הן יראת ה' היא חכמה", וארז"ל (שבת לא ע"ב): 'הן - אחת, שכן בלשון יוני קורין לאחת הן', הרי שהיראה היא חכמה והיא לבדה חכמה, וודאי שאין נקרא חכמה מה שאין בו עיון".

הרמח"ל מבחין בין יראת העונש ש"קלה מאד להשיגה" ואינה ראויה אלא לעמי הארץ, ליראת רוממות ש"אינה כל כך קלה להשיג אותה, כי לא תיולד אלא מתוך ידיעה והשכלה להתבונן על רוממותו יתברך ועל פחיתותו של האדם. כל אלה דברים מתולדות השכל המבין ומשכיל" (פרק כ"ד). אך כמבוא ליראת שמים, בודאי שאותו רגש חשוב ומועיל. עם כל חשיבותו של אותו רגש בימינו, הכנות מחייבת אותי לומר שמי שמחפש לו רב בתחום זה, אני אישית אינני מהווה כתובת בשבילו. בתי המדרש בהם גדלתי

והתחנכתי, רבותיי נוחם עדן, שמהם למדתי תורה ויראת שמים לא הזדקקו לרגש זה. ואני כ'חלא בר חמרא' לעומת צעירים מבקשי ה' שצמאים לאותו רגש שגם אני מתקשה להגדירו.

אני מלא התפעלות והערכה מדבריו של אותו אברך שכותב באחד מדפי קשר על הצורך לקום בבוקר מתוך רצון להתקרב אליו יתברך ולהגיע לחוייה של קרבת א-לוהים. אני אינני מסוגל לדבר בסגנון זה.

שמעתי לא מעט שיחות על הפסוק "ואני קרבת א-לוהים לי טוב" (תהלים ע"ג, כח), אך ברוחו של בעל המסילת ישרים:

"וכשתסתכל עוד בדבר תראה, כי השלמות האמתי הוא רק הדבקות בו יתברך, והוא מה שהיה דוד המלך אומר: "ואני קרבת א-לוהים לי טוב" (תהלים ע"ג, כח), ואומר: "אחת שאלתי מאת ה' אותה אבקש, שבתי בבית ה' כל ימי חיי לחזות בנעם ה' וכו'" (שם כ"ז, ד). כי רק זה הוא הטוב, וכל זולת זה שיחשבוהו בני האדם לטוב, אינו אלא הבל ושוא נתעה. אמנם לשיזכה אדם לטובה הזאת, ראוי שיעמול ראשונה וישתדל ביגיעו לקנותה. והינו, שישתדל לדבק בו יתברך בכח מעשים שתולדתם זה הענין והם הם המצוות" (פרק א').

איני מכחיש שקיימת גם אפשרות של קרבת א-לוהים כחוויה, אך בדברי הרמח"ל לא מצאתי רמז על כך; הרמח"ל מדבר על חובת ההשתדלות לידבק בו יתברך על ידי מעשה מצוות. אך יש להזהיר כי הדגשת יתר של החוויה כדרך לקרבת א-לוהים יכולה להביא את האדם למחוזות רחוקים.

ממחויבות לאחריות

(סיכום שיחתו של הרב עמיטל ממסיבת חנוכה התשס"ב. השיחה סוכמה ע"י יצחק ברט, ועברה את ביקורת הרב.)

הגמרא במסכת תמיד (לב ע"א) מספרת שאלכסנדר מוקדון שאל את חכמי ישראל מיהו חכם, ואלו ענו לו: "הרואה את הנולד". ראיית הנולד - אין פירושה נבואה. מידתו של החכם היא שהוא בוחן את המציאות העכשווית, מנתח אותה, ומסיק ממנה אירועים אפשריים העשויים להתרחש. רש"י במסכת גיטין (נה ע"ב) מפרש את הפסוק "אשרי אדם מפחד תמיד" (משלי כ"ח, יד) - "דואג לראות הנולד, שלא תארע תקלה בכך אם אעשה זאת". מכאן למדים אנו שעלינו לנסות לראות את הנולד - "אשרי אדם מפחד תמיד", ואין זו יוהרה לנסות לאחוז במידתו של החכם.

אנסה, אם כן, לנתח את השינויים העוברים כעת על החברה המערבית, ודרכם אנסה להבין ולהעריך את מגמותיה של החברה הישראלית.

החברה המערבית המודרנית סובבת סביב שלושה ערכים מרכזיים, שכולם מתייחסים אל הפרט: זכויות הפרט, חופש הפרט וצנעת הפרט. לעתים נדמה שערכים אלו קיבלו תוקף של ערכים מוחלטים, שאסור להפר אותם בשום פנים. השפעתם על התרבות ועל החברה ניכרת כמעט בכל תחום: החל מהחקיקה, עבור דרך החינוך, הספרות והאמנות, וכלה באורח החיים היומיומי.

הערך האחרון מבין ערכים אלו - "צנעת הפרט" - קובע לו מקום מיוחד, שכן הוא מקיף ביותר, והיחס אליו הוא כאל ערך מקודש במיוחד. לאורה של צנעת הפרט, נקבעו מספר כללים המטביעים את חותמם על כל מערכת היחסים שבין האדם לחברו. כך, למשל, כל שיחה בין שני אנשים שאינם קרובי משפחה או

ידידים קרובים צריכה להיות פרגמטית ועניינית, ומנוטרלת מכל עניין אישי. כל הערה אישית, שאלה אישית או אפילו התעניינות במצבו או בהרגשתו האישית של בן-השיח נחשבת לגסות רוח, לחילול הקודש ולהתפרצות גסה אל תוך חייו הפרטיים. כל אדם מהווה עולם סגור בפני עצמו, ולאף אחד אחר אין רשות לחדור אליו. כתוצאה מכך, הניכור בחברה המערבית בכלל ובארצות-הברית בפרט הולך וגדל: יש "אני" ויש "הוא", אך כמעט שאין "אנחנו".

הניתוח החברתי דלעיל - כוחו יפה עד ה-11 בספטמבר למניינם בשנה האחרונה. עם קריסת מגדלי התאומים, כאילו קרסו עמהם גם המחיצות שבין האדם לרעהו. כמובן, תרמה לכך אווירת המצוקה והבדיקות הביטחוניות הפולשניות, שנכנסו לפתע לשגרת החיים האמריקאית; אולם מעבר לכך, דומה שפיגועי הטרור חוללו שינוי מהותי באורח החיים האמריקאי. לפתע שוב מותר להתעניין במצבו האישי של הזולת, והצורך לדבר על רגשות ותחושות הפך להיות מובן. איני יודע כמה זמן תחזיק מעמד האווירה נטולת הניכור השוררת בניו-יורק מאז ה-11 בספטמבר, אולם ברור שצנעת הפרט לא תשוב לתפוס את המקום המרכזי שהיא תפסה בעבר. לאחר שערך זה לא החזיק מעמד בשעת מצוקה, האמריקאים לא ישובו לראות בו ערך מקודש.

ייתכן שהתפתחות זו עשויה להשפיע על מבנה החברה המערבית אפילו בצורה חריפה יותר. כאשר הושם דגש על צנעת הפרט והניכור שלט ביחסים שבין האדם לחברו, אזי נפתח פתח לתופעות של אינדיבידואליזם מופרז. כאשר כל אדם שומר על פרטיותו - כל מערכת הערכים שלו סובבת סביב עצמו, והוא אינו מרגיש אחריות לגורל הסביבה והחברה כולה. לאחר ה-11

בספטמבר, כאשר התמוטטו חומות הניכור שבין האדם לחברו, ייתכן שהחל תהליך של נסיגה מהאינדיבידואליזם המופרז. נוסף על השינוי שחל בהכרת ערך צנעת הפרט, קריסת מגדלי התאומים הייתה מכה אנושה גם את הפוסט-מודרניזם. לפתע הוסרו המרכאות שהציב הפוסט-מודרניזם מסביב למילים "רע" ו"טוב", ושוב חזרו הטוב והרע להיות ערכים מוחלטים. ניתן לראות את יד ההשגחה העליונה בכך שבנשיאות ארצות-הברית עומד אדם בעל אינטואיציה אנושית בסיסית, המשתמש שוב ושוב במונחים מוסריים מוחלטים, ומכנה את בין-לאזן "רשע" ואת הטרוריסטים "רשעים". ייתכן שלו נשיא המעצמה העולמית היה דמוקרטי, ולא רפובליקני, הוא היה משתמש בטרמינולוגיה אחרת לחלוטין - "אויב" במקום "רשע" - ומשאיר בכך פתח למחשבה שאין "טוב" ו"רע" מוחלטים. גם התפתחות זו עשויה להחליש את הנטייה לאינדיבידואליזם: כאשר אין ערכים מוחלטים וכל אחד מעצב את ערכיו בהתאם להשקפת עולמו - האינדיבידואליזם שולט. אולם כאשר הערכים הופכים להיות מוחלטים - הם בהכרח משותפים להרבה אנשים, והאדם מרגיש חלק מחברה גדולה יותר, החולקת איתו את אותם ערכים.

שינוי דומה לזה שנגרם בארצות-הברית בעקבות קריסת מגדלי התאומים, נגרם בארץ בעקבות האינתיפאדה האחרונה. כמובן, אין מדובר באירוע גרנדיוזי חד-פעמי, הגורם לתוצאות מיידיות, אך דומה שהאינתיפאדה מכרסמת - בצורה איטית אך עקבית - באינדיבידואליזם החברתי. בעקבות ריבוי הפיגועים והנפגעים וההכרה שאין אזור "בטוח", מתחזק היסוד של ה"אנחנו" הקולקטיבי על חשבון יסוד ה"אני" האינדיבידואלי.

בשנתיים האחרונות, דיברתי במסיבת חנוכה על מאיסת הנוער במחויבות. לעניות דעתי, בעקבות מאורעות הדמים והשפל הכלכלי

של השנה האחרונה, חלה תמורה במגמתו של הנוער. הבריחה ל"התחברות" אישית אינדיבידואלית אינה משתלבת עם אווירת המצוקה השוררת במדינה, המדגישה את ה"ביחד".

ואכן, תמורה זו היא חיובית ביותר. הגמרא בתענית דנה בחשיבות ההשתתפות עם הציבור בצערו:

"תנו רבנן: בזמן שישראל שרויין בצער ופירש אחד מהן, באין שני מלאכי השרת שמלוין לו לאדם, ומניחין לו ידיהן על ראשו, ואומרים: פלוני זה שפירש מן הַצָּבוֹר - אל יראה בנחמת צבור. תניא אידיך: בזמן שהצבור שרוי בצער, אל יאמר אדם: אלך לביתי ואוכל ואשתה ושלום עליך נפשי... אלא יצער אדם עם הצבור. שכן מצינו במשה רבינו, שציער עצמו עם הצבור, שנאמר: וידי משה כבדים ויקחו אבן וישימו תחתיו וישב עליה. וכי לא היה לו למשה כר אחת או כסת אחת לישב עליה? אלא כך אמר משה: הואיל וישראל שרויין בצער, אף אני אהיה עמהם בצער. וכל המצער עצמו עם הצבור - זוכה ורואה בנחמת צבור" (תענית יא ע"א).

לאור המאורעות האחרונים, ולאור רתיעתו של הנוער מה"מחויבות", חובה עלינו להניף את דגל ה"אחריות". במידה מסוימת, האחריות מחייבת אפילו יותר ממחויבות, אך מאידך, זהו מונח רך יותר, המעניק גם סיפוק: אם הוטלה אחריות מסוימת על אדם, פירושו של דבר שהוא ראוי לשאת באחריות זו. אנשים נוטים להרגיש הזדהות עם משימות המוטלות עליהם, וכאשר הם עומדים במשימתם - הם מרגישים סיפוק על הצלחתם. האחריות הנדרשת היא בתחומים רבים: אחריות לחוסנו הנפשי והרוחני של הציבור, אחריות כלפי אנשים הזקוקים לעזרה, ואחריות לדרוש, לחפש ולמצוא דרכים שאפשר לתרום בהם. בלשונם של חז"ל,

"אחריות" היא "ערבות": "כל ישראל ערבין זה לזה" - משמע, עם ישראל היא רקמה אנושית חיה, שכל איבר בה - אכפת לו ממצבם של אחיו, והוא אחראי לעשות את המקסימום לשיפור מצב זה. תחושת אחריות שאדם מרגיש כלפי מישהו אחר פירושה שהוא אינו מחפש כר או כסת לשבת עליהם כאשר חבריו שרויים בצער. משה רבנו ישב על אבן כיוון שהרגיש שותף בצערם של אחיו, ואף אנו נדרשים להרגיש שותפות וליטול אחריות לתיקון החברה כולה. על אדם המצמצם עצמו לדאגה לשלומו האישי בלבד - גם אם כוונתו לשלומו הרוחני - כותבת הגמרא במסכת עבודה זרה שהוא משול למי שאין לו א-לוה. מעניין לבחון את הסוגיה כולה, ולעמוד על היקפה הנרחב של קביעה זו:

"תנו רבנן: כשנתפסו רבי אלעזר בן פרטא ורבי חנינא בן תרדיון, אמר לו ר' אלעזר בן פרטא לרבי חנינא בן תרדיון: אשריך שנתפסת על דבר אחד, אוי לי שנתפסתי על חמשה דברים. אמר לו רבי חנינא: אשריך שנתפסת על חמשה דברים ואתה ניצול, אוי לי שנתפסתי על דבר אחד ואיני ניצול. שאת עסקת בתורה ובגמילות חסדים, ואני לא עסקתי אלא בתורה בלבד. וכדרב הונא, דאמר רב הונא: כל העוסק בתורה בלבד דומה כמי שאין לו א-לוה..."

ובגמילות חסדים לא עסק? והתניא, רבי אליעזר בן יעקב אומר: לא יתן אדם מעותיו לארנקי של צדקה אלא אם כן ממונה עליו תלמיד חכם כר' חנינא בן תרדיון? ... מיעבד עבד, כדבעי ליה לא עבד" (עבודה זרה יז ע"ב).

ר' חנינא בן תרדיון, שנשרף על קידוש השם כשספר תורה כרוך על גופו, הצדיק על עצמו את הדין על שום שלא עסק בגמילות

חסדים במידה שהיה צריך לעסוק, ובמקום זאת עסק בתורה. היחס בין התמסרותו לתורה לבין השקעתו בגמילות חסדים לא היה היחס המתאים, ועל שום כך הקפיד על עצמו כמי שאין לו א-לוה. בדומה לר' חנינא, אף אנו מחויבים לעסוק בגמילות חסדים במקביל לעיסוקנו בתורה.

בימים אלו, צריכים אנו להדגיש את האחריות המוטלת על כל אחד. כמובן, בנטילת אחריות יכול כל אחד לבטא את הגוון האישי שלו, המתאים לו במיוחד; אולם על כל אחד ואחד מוטלת חובה לחוש שותפות, ליטול אחריות, לעזור, לסייע ולתקן - בעזרת ה' - את החברה כולה.

בימי החנוכה, אנו מרבים להודות לקב"ה על הנסים שאירעו לנו. דומה, שמתוך שהרבינו בתודה לקב"ה, קיפחנו את זכותם של החשמונאים, על הנס שביצעו הם. נכונותם של החשמונאים להניף את נס המרד ולצאת מעטים כנגד רבים, כנגד הזרם - זהו הנס שעשו החשמונאים, בבחירתם החופשית. כאשר אנו מדברים על הנסים שעושה לנו הקב"ה בזמן הזה, עלינו לחנך גם לעשיית נסים בנוסח החשמונאים: לחזק את האומץ לפעול מתוך אחריות לגורל האומה כולה, בתקווה שהקב"ה יסייע לנו ויעזור לנו בכל צעדינו.

בשנים האחרונות, חווה הנוער הדתי-לאומי מתחים קשים. כחלק מן המגמות התרבותיות-עולמיות ומההוויה הישראלית בכללה, בני הנוער מיטלטלים בין כלליות לפרטיות, בין תלמוד תורה וקיום מצוות מתוך חובה וכורח לבין חיים דתיים הנובעים מרצון ומחוויה פנימית. בין התחברות למחויבות.

הרב יהודה עמיטל, ראש ישיבת ההסדר 'הר עציון' באלון שבות, מנתח את המגמות הללו. הוא עומד על הגורמים שבבסיסן, על מאפייניהן ועל דרכי ההתמודדות איתן. מתוך עמקות תורנית, מתוך תחושת אחריות חינוכית ומתוך מעורבות בהוויה הישראלית, מתווה הרב עמיטל, בחמש שיחות שניתנו בישיבה, נתיב משמעותי להתמודדות עם אתגרי החינוך של דורנו.

